

Inspecția școlară și instruirea dascălilor în Moldova primei jumătăți de secol XIX

Maria RADOS*

Cuvinte cheie: *Moldova, secolul XIX, învățământ, profesori, inspecție școlară*

Introducere

De la începuturile sale și până în zilele din urmă, învățământul public românesc s-a aflat într-un continuu proces de schimbare. Această perpetuă metamorfoză a instrucției în sens modernizator, sisifică pe alocuri, privea nu doar domeniul infrastructurii sau al curriculei, ci și restul variabilelor: materiale didactice, norme, principii pedagogice, instituții de coordonare și control. Firește că instrucția, ca proces în care *o generație educă pe alta*¹, reclamă și anticiparea schimbărilor viitoare, rezonând totodată cu prezentul, cu problemele actuale ale societății. În strânsă legătură cu dinamica acestor transformări, rolurile și responsabilitățile dascălilor au cunoscut, la rândul lor, numeroase prefaceri, impuse de evoluția societății, dar și de contextul social-economic, politic sau cultural dintr-un moment sau altul.

Studiul de față urmărește relația dintre inspecția școlară, ca proces și instituție deopotrivă, și instruirea/perfecționarea dascălilor, în perioada de început a organizării învățământului public din Moldova. Câteva interogații orientează în mod special demersul, dată fiind parcimonia analizelor în chestiunea care ne interesează. În ce măsură era necesară o formare inițială, din perspectiva pregătirii metodico-științifice pentru a

* Doctorand, Școala Doctorală de Litere, Științe Umaniste și Aplicate, UMFST „George Emil Palade” Tg. Mureș, e-mail: radosm74@yahoo.com.

¹ Rosier Alexis, „L'école doit s'adapter au monde tel qu'il est”, în *Après-demain*, 2012/1 (N° 21, NF), p. 44-46. <https://www.cairn.info/revue-apres-demain-2012-1-page-44.htm> [02.11.2021].

deveni profesor la o școală publică sau privată, în Moldova veacului XIX? Era reglementată legislativ această formare? Cadrelor didactice li se impuneau anumite standarde și competențe profesionale? A reprezentat inspectia școlară, prin instituțiile și reprezentanții săi, mecanismul prin care puteau fi atinse aceste exigențe? În ce măsură a coordonat și a controlat anevoiosul proces al perfecționării cadrelor didactice?

Subiectul în sine nu și-a găsit un loc distinct în literatura de specialitate, nefiind abordat în mod direct, ci mai degrabă periferic, prin intermediul contribuțiilor ce au vizat istoria învățământului românesc. Pe de altă parte, și aceste preocupări s-au manifestat cu oarecare întârziere, spre deosebire de literatura occidentală, unde interesul pentru istoria educației debuta încă din primele decenii ale veacului XIX. Bunăoară, dezbaterile și controversile pe marginea reformării instrucției publice franceze au reprezentat un important factor catalizator pentru cercetările orientate către acest domeniu. Pedagogi, istorici, profesori, chiar și oameni politici, se arătasera interesați² de teoriile pedagogice și doctrinele filosofice vehiculate de-a lungul timpului, de legislația școlastică sau organizarea instrucției publice (selecția dascălilor, metode pedagogice vehiculate în școală, curricula și examinarea elevilor) în spații europene și extraeuropene. Rezultatul acestui impresionant efort de recuperare a constat într-o bogată literatură de specialitate, chiar dacă unele contribuții erau simple reeditări ori traduceri ale manuscriselor originale aparținând iluminiștilor francezi și germani³. În același timp, buna reputație de care

² Printre autorii unor contribuții valoroase pentru istoria educației se numără Victor Cousin, profesor la Universitatea din Sorbona și membru al Academiei Franceze, Maurice Gréard, vice-rector al Academiei din Paris și membru al Institutului, Ferdinand Buisson, profesor asociat la Universitate, dar și inspector general pentru învățământul primar, Pierre Philibert Pompée, institutor, primul director al Școlii elementare din Turgot și fondatorul Școlii profesionale din Ivry, Henri Bornecque, profesor la Universitatea din Lille, Célestin Hippeau, secretar în cadrul *Comité des travaux historiques et des sociétés savantes*, Antoine-Augustin Cournot, inspector general al studiilor, membru al Consiliului Regal al Universității și al Consiliului Imperial al Instrucțiunii Publice, rector al Academiei din Grenoble și Dijon, Urbain Legeay, doctor în litere, ofițer al Universității, profesor la Colegiul Regal din Lyon, membru al Academiei de științe din Dijon și Émile Girardin, membru al Camerei Deputaților.

³ Edgar Quinet, *Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité par Herder*, tome 1, Paris, F.G. Levrault, 1834, Henry Lord Brogham, *Voltaire et Rousseau*, Paris, Librairie D'Amiot Éditeur, 1845; Émile Girardin, *De l'instruction publique. I. Élémentaire, générale, nationale. II. Complimentaire, spéciale, professionnelle*, Paris, A Desréz Éditeur du Panthéon Littéraire, 1858; Goethe. *Ses mémoires et sa vie* [traducere de Henri Richelot], tome 4, Paris, Librairie J. Hetzel, 1863; C. Hippeau, *Instruction publique en Allemagne*, Paris, Librairie Academique Didier et Cie, 1873; P. P. Pompée,

se bucura școala germană determinase administrația școlară franceză să susțină vizitele de studiu ale specialiștilor francezi, precum Victor Cousin și Georges Cuvier, în scopul documentării asupra sistemelor de educație din lumea germană⁴. Astfel se explică apariția unor valoroase studii comparative privind instrucția publică occidentală, cu accent pe legislația școlară, modul de organizare și funcționare a administrației centrale și locale, curricula și metodele didactice folosite⁵.

Études sur la vie et les travaux pédagogiques de J.-H. Pestalozzi, Paris, Librairie Charles Delagrave, 1878; Henri Schmidt, *Études sur les Lettres de Schiller sur l'éducation esthétique de l'homme et sur trois de ses poésies: Les Dieux de la Grèce-Les Artistes-L'Idéal et la vie*, Paris, Librairie A. Morant, 1880; *Correspondance entre Goethe et Schiller* [traducere de M-me la Baronne de Carlowitz], Paris, G. Charpentier Éditeur, 1883; A. Pinloche, *La Réforme de l'éducation en Allemagne au dix-huitième siècle. Basedow et le philanthropinisme*, Paris, Armand Colin Colin et Cie, 1889; M. Gréard, *La législation de l'instruction primaire en France depuis 1789 jusqu'à nos jours. Requeil des lois, décrets, ordonnances, arrêtés, règlements, décisions, avis, projets de loi, avec introduction historique et table analytique*, tomul I. *De 1789 à 1833*, Paris, Typographie Delalain Frères, Imprimeurs de l'Université, 1889; E. Lavasseur, *L'enseignement primaire dans les pays civilisés*, Paris, Berger-Levrault et Cie, 1897; Charles Maurice Couyba, *Classique et Modernes. La réforme de l'enseignement secondaire*, Paris, Ernest Flammarion Editeur, 1901; E. Bailly, „Pestalozzi. Légende et réalité”, în *Société des professeurs de langues vivantes de l'enseignement publiques. Bulletin Mensuel*, Anul II, Nr. 10, apr. 1904, p. 318-326; François Guex, *Histoire de l'instruction et de l'éducation*, Paris, Felix Alcan Éditeur, 1906; J. Benrubi, „Goethe et Schiller continuateurs de Rousseau”, în *Revue de Métaphysique et de Morale*, vol. 20, nr. 3, Paris, Presses Universitaires de France, mai 1912, p. 441-460.

⁴ Fost consilier de stat, profesor de filosofie la Universitatea din Sorbona, membru al Academiei franceze și al Colegiului regal, Cousin primea de la ministrul instrucțiunii publice, contele de Montalivet, misiunea de a vizita Germania, pentru a analiza modelul de educație vecin. Vizita sa a durat 3 luni, din mai până la mijlocul lunii iulie 1832. Reîntors în țară, a redactat un raport extrem de detaliat (avea 620 de pagini) către ministru, intitulat *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse* (1832), în care nu și-a ascuns simpatia pentru școala prusacă, pe care o recomanda cu tărie, deși era conștient că anumite aspecte nu s-ar fi pliat pe realitățile franceze. În timp ce Cousin se afla în Germania, colegul său, profesorul Georges Cuvier se documenta cu privire la sistemul de educație din Olanda. Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse* Partea I, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 225-226 și Pierre- François Moreau, „Victor Cousin, la philosophie et son histoire”, în *Le Télémaque*, nr. 54, 2/2018, p. 57-66.

⁵ Printre explicațiile formulate de Victor Cousin în raportul său din 1832, referitor la rezultatele foarte bune ale școlărilor germani, se numărau organizarea eficientă a corpului de inspecție școlară prusac, întemeiată pe criterii de exigență, moralitate și eficiență, dar și reglementările legislative privind selectarea, formarea și recompensarea institutorilor. Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques*

O cercetare temeinică asupra școlii românești în veacul al XIX-lea, care își demonstrează utilitatea pentru demersul de față, se leagă de numele lui V.A. Urechia și opul său de referință⁶, întrucât păstrează memoria a numeroase documente (hrisoave, anaforale, opisuri domnești, extrase din presa vremii, corespondență oficială, circulare, rapoarte, statistici, rezoluții, programe școlare, tipizate etc.), rezultate ca urmare a dosarelor investigate din Arhiva Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice sau Arhiva Statului. Împreună cu apelul constant la publicațiile vremii (*Albina Românească*, *Gazeta de Moldava*, *Buletinul oficial*, *Curierul românesc*, *Dacia literară*) am putut reconstitui nu doar apariția și evoluția corpului de inspecție școlară, ci și modul în care activitatea sa a influențat procesul de formare a resursei umane din școli. Deși face uneori aprecieri subiective asupra activității și rolului unor oameni ai școlii în ființarea și modernizarea instrucției publice, ori strecoară erori în cronologia unor momente, aceste neajunsuri nu știrbesc aportul considerabil al lucrării la investigarea istoriei învățământului modern.

La fel de utile în documentare se dovedesc a fi *Uricarul* lui Th. Codrescu⁷, *Serbarea școlară de la Iași*⁸ sau *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei*⁹. În ceea ce privește sinteza dedicată istoriei învățământului secundar din Principate, profesorul și inspectorul ieșean Petru Rășcanu se mulțumea să calce pe urmele lui V. A. Urechia, alocând totuși un spațiu distinct activității dascălilor (statut, formare, îndatoriri sau metode didactice), raportându-se la legislația timpului¹⁰. Organizarea instrucției școlare, metodele de predare, profesorii și disciplinele de studiu, dar și implicațiile activității de inspecție școlară s-au aflat sub lupa istoricului

pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse, II, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 9 și p. 55-62.

⁶ V. A. Urechia, *Istoria Școalelor de la 1860-1864 cu o scurtă introducere cuprinzând note din istoria culturii naționale anterioare secolului al XIX-lea și cu numeroase facsimile de documente, semnături, autografe etc.*, Volumele 1-4, București, Imprimeria Statului, 1892-1901.

⁷ Th. Codrescu, *Uricariul*, Volumele I-XXV, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1871-1895.

⁸ A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională, strada V. Alecsandri, 1885.

⁹ Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași. Urmată de o serie de documente, de facsimile și de portrete privitoare la istoria națională și bisericească a românilor*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1888.

¹⁰ Petru Rășcanu, *Istoricul învățământului secundar*, Iași, Tipografia Națională, 1906.

Nicolae Iorga, în *Istoria învățământului românesc*¹¹, deși dovedește, ca și în cazul anterior, o strânsă dependență de textul lui Urechia, pe care îl citează frecvent. Valoroasă prin apelul constant la surse inedite din Arhive și prin consistența informațiilor se dovedește a fi mai ales textul lui Constantin I. Andreescu, *Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*¹².

Multe dintre contribuțiile consistente privind istoria învățământului sau a pedagogiei românești din secolul al XIX-lea, au apărut apărut în anii comunismului (lucrări generale de istoria învățământului și a gândirii pedagogice românești, colecții de documente/legi etc.)¹³, împreună cu monografiile asupra unor importanți oameni ai școlii¹⁴. După 1989, interesul privind instrucția publică a scăzut simțitor în istoriografia românească, lăsând loc unor teme de cercetare marginalizate/cenzurate anterior, precum mobilitatea academică în Europa modernă¹⁵, istoria

¹¹ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Casei Școalelor, 1928.

¹² Constantin I. Andreescu, „*Istoricul Liceului Național din Iași, 1835-1935*”, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1943, p. 3-266.

¹³ Șt. Bârsănescu, *Istoria pedagogiei românești*, București, Societatea Română de Filosofie, 1941; C. Dinculescu, *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. I-IV, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1956-1969; Șt. Bîrsănescu, *Academia Domnească din Iași. 1714-1821* (studiu monografic), București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1962; *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, studiu introductiv și texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Părnuță, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968; I. Popescu-Teiușan, *Contribuții la problema legislației școlare românești. Legea instrucției publice românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963; Idem, „Preocupări pentru editarea documentelor școlare”, în *Revista Pedagogică*, 1965, 14, nr. 5, p. 81-85; I. Popescu-Teiușan, Gh. Părnuță, „Documente din istoria învățământului românesc (1669-1840)”, în *Revista Pedagogică*, 1966, 15, nr. 4, p. 76-77; Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *Dicționar cronologic. Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978. O sinteză utilă este și *Istoria învățământului din România*, volumul I, apărut în 1983 la Editura Didactică și Pedagogică din București, sub coordonarea colectivului de redacție format din acad. Ștefan Pascu [redactor responsabil], Anghel Manolache, Gheorghe Părnuță și Ion Verdeș. Cel de-al doilea volum a apărut în anul 1993, la aceeași editură, dar cu un colectiv de redacție format doar din Anghel Manolache și Gheorghe Părnuță.

¹⁴ N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1962; M. Itu, E. Potorac, „Activitatea lui V. A. Urechia privind organizarea școlii din timpul său”, în *Studii Articole Istoric*, 1966, 3, p. 165-183; Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

¹⁵ Florea Ioncioaia, „Tineri români și greci la studii în Franța”, în Gabriel Bădărău et alii (eds.), *Istoria ca lectura a lumii*, volum în onoarea profesorului Alexandru Zub,

mentalităților, a imagologiei, vestimentației, alimentației, minorităților, religiilor sau a politicilor școlare¹⁶. Lipsesc așadar lucrările de anvergură, locul lor fiind luat de scurte monografii ale așezămintelor școlare și de biografii ale dascălilor, dar care aparțin mai ales istoriei recente și care tratează în special zona Transilvaniei și prea puțin Moldova.

Pauperitatea contribuțiilor directe privind rolul jucat de inspecția școlară asupra instruirii dascălilor la începuturile învățământului public în Moldova a impus ca documentarea să pună accent pe mărturiile directe (rapoarte de inspecție școlară, legislație, instrucții, regulamente, circulare și corespondență) păstrate în dosarele aparținând fondurilor *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Moldova, 1804-1862* și *Secretariatul de Stat* păstrate la Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale. Presa locală și de peste Carpați (*Albina românească, Gazeta de Moldavia, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Steaua Dunării, Gazeta Transilvaniei*), a reprezentat, de asemenea, un important suport al documentării.

Primele încercări de reorganizare

Organizarea infrastructurii școlare, precum și extinderea accesului la educație au intrat în responsabilitatea statului încă de la începuturile

Iași, Editura Fundației Academice „A.D. Xenopol”, 1994, p. 525-542; Idem, „Mobilités étudiantes et configuration de soi: les jeunes roumains en France (1800-1940). Une mise en question”, în *Franco-poliphonie: l’interculturalité à travers la linguistique et la littérature*, vol. I, nr. 7, Chișinău, 2012, p. 313-321; Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006; Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000; idem (coordonator), *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene*, Tg. Mureș, Editura Universității, 2007; Elena Siupiur, *Intelectuali, elite, clase politice moderne în sud-estul European. Secolul XIX*, București, Editura Domino, 2004; Leonidas Rados, *Studentii și profesorii ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX)* (I) în „*Historia Universitatis Iassiensis*” nr. 1 (2010), p. 37-113, nr. 2 (2011), p. 9-59; Idem, *Un cărturar de altădată. Constantin Erbiceanu (1838-1913)*, București, Editura Academiei Române, 2020, p. 97-120.

¹⁶ G. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică [1864-1944]*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2001; Florin Diac, *O istorie a învățământului românesc modern*, București, Editura Oscar Print, 2004; N. Isar, C. Gudin, *Din istoria politicii școlare românești [1864-1899]*, București, Editura Universității, 2004; D. Valeriu, *Gândirea pedagogică universală și românească în sec. XVII-XIX. Idei și doctrine pedagogice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2004 și I. Albulescu, *Istoria gândirii și practicii pedagogice românești*, Cluj- Napoca, Casa Cărții de Știință, 2005.

învățământului public. Din nefericire, fiind vorba de un proces complex, cu variații de ritm și intensitate, specialiștii domeniului au ezitat să se pronunțe cu precizie asupra acestor „începuturi”. Se pare că inițiativa construirii unui sistem public i-a aparținut domnitorului Grigore al II-lea Ghica, care, prin hrisovul din 25 decembrie 1747, rânduia deschiderea la Iași a „patru școale cu patru dascăli, una elinească și alta grecească, și alta slavonească, și alta românească”, precum și a „trei școale slavonească și românească”, pe lângă Episcopiile din Roman, Huși și Rădăuți¹⁷. Conștient de rolul important al învățaturii¹⁸, vodă punea aceste așezăminte sub directa supraveghere a mitropolitului și a celor trei episcopi, responsabili, potrivit domneștii vreri, cu „neconțință cercetare a școalelor, adese luându-le seama, cum învață copiii și la ce sporesc, ca și dascălii să se silească, și copiii să se procopsească cu învățătura lor”¹⁹.

Câțiva ani mai târziu, domnitorul Grigore al III-lea Ghica, conștient de necesitatea dezvoltării învățaturii și științei, care, potrivit spuselor sale „săverșesc deplin pre om și-l fac vrednic ca să aleagă binele de reu și adevărul de neadevăr”²⁰, deschidea drumul reorganizării școlii moldave²¹, cerând Divanului să adopte măsuri pentru stabilirea unui buget școlar permanent²². Odată cu zidirea unui nou așezământ al Academiei de la Iași, el decidea și cine să se îngrijească de acesta, stabilind prin hrisovul din 23 aprilie 1766 ca epitropii, în frunte cu Mitropolitul Moldo-Vlahiei, să fie „purtătorii de grijă ai acestui sufletesc și de obștie folositor lucru”²³. Astfel, lua naștere primul organism de inspecție școlară din Moldova, „Epitropia școalelor”, a cărui misiune era de a fi mereu aproape de nevoile școlii și a dascălilor „în toată viața lor cu silință și cu neadormire”²⁴. Din păcate, nu avem alte informații cu privire la competențele concrete ale instituției sau la funcționarea de facto a acesteia.

¹⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 16-17.

¹⁸ Cităm din hrisovul domnitorului: „școalele sunt ca o fontână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățaturii și a înțelepciunii”. *Apud* V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 16.

¹⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 17-18.

²⁰ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 51.

²¹ Const. A. Stoide, „Contribuții la istoria învățământului în școlile din Iași, în secolul al XVIII-lea”, în *Contribuții la istoria învățământului românesc*, Culegere de studii, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 114.

²² Ariadna Camariano- Cioran, *Les Academies princieres de Bucarest et de Jassy et leur professeurs*, Thessaloniki, Institut for Balkan Studies, 1974, p. 96.

²³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 52.

²⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 52; Ștefan Pascu [redactor responsabil], Anghel Manolache, Gheorghe Părnuță, Ion Verdeș, *op. cit.*, vol. 1, p. 232.

Anevoioasa misiune de renaștere a școlilor naționale, asumată de Epitropia Învățaturilor Publice, s-a intensificat la începutul deceniului al treilea. Bunăoară, din hrisovul semnat pe 5 martie 1820 de către domnitorul Mihail Suțu, aflăm că se înlesnea învățătura tinerilor orășeni prin întemeierea unei școli publice în limba elinească și moldovenească în Botoșani. În același an, mitropolitul Veniamin Costachi, vornicul Mihail Sturdza (pe atunci episcopul Seminarului), împreună cu proaspăt numitul referendar Gheorghe Asachi, începeau punerea în aplicare a unui plan de restructurare, pe baze naționale, a Seminarului de la Socola²⁵. Cu această ocazie, Asachi a călătorit în Transilvania, pentru a observa organizarea școlilor ortodoxe din regiune, dar și pentru a recruta profesori ardeleni²⁶. Învățământul transilvănean cunoscuse deja transformări în sens modern. Privilegiile acordate de Viena clerului unit, au determinat frecventarea tot mai accentuată a colegiilor din Transilvania (Cluj, Bistrița, Alba Iulia, Brașov) și a universităților din Europa de către românii transilvăneni, de unde abundența de resursă umană calificată²⁷. Se adăugau și măsurile de reformare și laicizare a învățământului impuse de Curtea de la Viena odată cu noul Regulament școlar (1774), aprobat de Maria Tereza²⁸. Înțelegem, așadar, motivul pentru care factorii de decizie din Principatele Române au apelat la elitele transilvane în acest complex și anevoios proces de organizare a instrucțiunii publice.

Reorganizarea pe baze moderne a învățământului din Moldova a început abia după reîntoarcerea lui Asachi de la Viena, în anul 1827, unde fusese trimis ca agent încă din anul 1822²⁹. Anaforaua Epitropiei școlilor

²⁵ Reamănim faptul că Seminarul de la Socola își începea activitatea în anul 1803, an în care domnitorul Alexandru Constantin Moruzi, sfătuit de mitropolitul Veniamin Costachi, dădea hrisovul de întemeiere a școlilor publice. Cf. Gheorghe Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin” din Iași (1803-1903)*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1904, p. 6; Ilie Popescu Teiușan, *Pedagogi și oameni de școală din România. Mic dicționar*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 10; *Istoria științelor în România. Pedagogia*, volum elaborat de Ștefan Bărsănescu, București, Editura Academiei R. S. România, 1984, p. 22.

²⁶ A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională strada V. Alecsandri, 1885, p. 116.

²⁷ Cornel Sigmirean, „Intelectualitatea transilvană și mediile de contact cu cultura europeană”, în *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene* [Cornel Sigmirean coordonator], p. 282-291, aici p. 283.

²⁸ Ioan Chiorean, „Politica școlară a Guberniului și a Dietei Transilvaniei în Epoca Luminilor”, în *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene* [Cornel Sigmirean coordonator], p. 292-297, aici p. 292-293.

²⁹ N. C. Enescu, *op.cit.*, p. 36.

din 1 ianuarie 1828³⁰, întărită de domnitorul Ioan Sandu Sturdza pe 28 martie 1828³¹, avea drept rezultat reînvierea gimnaziului vasilian de la Trei Ierarhi, împreună cu o școală normală lancastrică³²; „privegherea învățăturilor” revenea referendarului învățăturilor publice, aga Gheorghe Asachi³³.

Problemele învățământului erau multe, toate cerând o rezolvare urgentă. Lipseau școlile, mobilierul potrivit, manualele, resursa umană calificată, iar curricula era cu totul inadecvată³⁴. Concomitent cu deschiderea așezămintelor scolastice, diversificarea disciplinelor predate, ori selectarea metodelor didactice potrivite, Gheorghe Asachi a fost pus în situația de a căuta soluții pentru ocuparea catedrelor cu personal calificat. Pentru aceasta, și-a îndreptat din nou atenția către tinerii ardeleni școliți la colegiile transilvănene și la universitățile din Apus, pe care i-a convins să vină profesori la școlile din Moldova. Din literatura de specialitate cunoaștem prea puțin despre formarea inițială (în sensul parcurgerii unor cursuri de pedagogie) a dascălimii moldave din primele decenii ale veacului XIX. În orice caz, studiile în străinătate reprezentau o garanție serioasă³⁵, de cele mai multe ori singura, și mulți dintre absolvenții universităților apusene, odată întorși în țară, se regăseau pe listele cu noi profesori care ocupau posturile vacante³⁶.

E bine de amintit că lucrurile stăteau cu totul diferit în lumea europeană, unde funcționau de ceva vreme școli speciale pentru pregătirea dascălilor. Bunăoară, în Franța se înființase încă de la începutul secolului o școală normală, urmată apoi de Belgia unde se fondase o școală normală la Liège, pentru pregătirea celor care doreau să devină profesori la atenee și universități³⁷, în timp ce în Prusia, fiecare departament era obligat să

³⁰ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. III, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1892, p. 35.

³¹ *Ibidem*, p. 32.

³² *Ibidem*, p. 36.

³³ *Ibidem*, p. 37.

³⁴ Anghel Manolache, Gheorghe Pârnuță [coordonatori], *Istoria învățământului din România*, vol. 2 (1821-1918), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 12.

³⁵ Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială în România. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004, p. 154.

³⁶ Elena Siupiur, *op.cit.*, p. 17.

³⁷ După spusele Gh. Costa-Foru (Costaforu), în Școala Normală de la Liège elevii deprindeau cunoștințele teoretice participând la cursuri organizate în cadrul Universității, iar pregătirea metodică o aflau în școală, de la profesori specializați pentru acest tip de învățământ. Gh. Costa-Foru, directorul școlilor publice din Țara Românească, făcea cunoscute aceste lucruri la revenirea din călătoria prin Europa (Belgia, Prusia, Elveția,

susțină funcționarea unui astfel de așezământ. Cursurile aveau o durată de 3 ani, primul dedicat unei instruirii teoretice, pentru ca în anii următori, să se concentreze asupra formării speciale și practice³⁸.

Tot în Prusia întâlnim chiar și politici școlare privind formarea continuă. Astfel, legiuirea din 1819 prevedea ca toți institutorii aflați la debutul carierei să fie repartizați mai întâi în școli primare, pentru a dobândi experiență³⁹. Totodată, în fiecare departament funcționau societățile de institutori, acolo unde dascălii cu vechime îi formau pe începători⁴⁰. Schimburile de experiență se realizau și prin burse acordate celor mai bine pregătiți dintre institutori, având șansa de a se pregăti în țară sau străinătate pentru a deveni directori în școlile normale⁴¹. Interesant ni se pare și faptul că statul intervenea prin instituțiile abilitate (inspectori și autorități locale) pentru a remedia situațiile care priveau profesorii lipsiți de pregătire pedagogică, aceștia fiind mutați temporar în posturi conforme cu nivelul lor de experiență⁴².

Instrucție și control în perioada regulamentară

Adoptarea Regulamentului Organic și a regulamentelor scolastice adiacente ce i-au urmat, au creat premisele organizării unei instrucții unitare în școli, din perspectiva selectării și pregătirii candidaților pentru educarea tinerimii, sub directa îndrumare a Epitropiei Învățăturilor Publice. Erau căutați pentru profesorat „bărbați cu temeinice științe și înzestrați cu însușiri”, care aduceau atestaturi și recomandări prin care puteau dovedi că erau școliți „numai la locurile unde de demult se află

Austria, Italia), unde fusese trimis de caimacamul Alexandru D. Ghica, în octombrie 1857, pentru a observa sistemele de învățătură. Întors în țară, în mai 1858, adresa caimacamului un raport extrem de detaliat (*Studii asupra instrucțiunii publice în unele din Statele cele mai înaintate ale Europei*), cu accent pe organizarea ramurilor de învățătură, bugete, curricula, metode didactice și funcționarea administrației școlare. Aducea cu el și un număr impresionant (466 bucăți) de broșuri, cărți, regulamente, statute, legiuiri și programe, pe care le-a încredințat Eforiei. G. Costa-Foru, *Studii asupra instrucțiunii publice în unele din statele cele mai înaintate ale Europei*, București, Tipografia Collegiului Național din Sf. Sava, 1860, p. 69.

³⁸ *Ibidem*, p. 123.

³⁹ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁰ Victor Cousin, *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse*, IIe Partie, Paris, De l'Imprimerie Royale, 1832, p. 61.

⁴¹ *Ibidem*, p. 62.

⁴² G. Costa-Foru, *op.cit.*, p. 132.

statornicite instituturile de învățatură”⁴³. La rândul său, Epitropia era obligată să dea dovadă de corectitudine în numirea, precum și de obiectivitate și responsabilitate în aprecierea comportamentului profesorilor⁴⁴. Chiar dacă normele și instrucțiunile transmise către școli și profesori nu sunt explicite cu privire la obligativitatea acestora din urmă de a se dezvolta profesional, aflăm că erau implicați în activități metodico-științifice, cum ar fi, de pildă, contribuțiile la întocmirea materialelor didactice, a manualelor școlare. Crearea Comitetului Academic a reprezentat, de asemenea, un instrument util pentru îndrumarea și controlul activității profesorilor, mai cu seamă în revizuirea „cursurilor”, a materialelor didactice⁴⁵.

Cu deosebire preconizată deschiderea a școlilor din ținuturi din toamna anului 1832 a pus Epitropia în situația de a găsi grabnic profesori care să predea elevilor noțiunile elementare. Gheorghe Asachi a avut atunci inițiativa organizării unei „școli pregătitoare”⁴⁶, în care profesorii de gimnaziu, pentru fiecare disciplină în parte, să-i instruiască pe cei dornici a ocupa un post în cele șase școli ținutale, fiind remunerați pentru efortul lor de către Epitropie. Din textul anaforalei (15 ianuarie 1832) putem aprecia lesne autoritatea extinsă pe care Epitropia o deținea la acel moment, nu doar în direcția organizării și extinderii școlilor naționale, dar și în privința formării profesorilor, „luând supt a sa de aproape privighere și povățuire tot ramul de învățatură și pe tagma învățaților pământeni și streini”⁴⁷. Aflăm, în același timp, care erau calitățile solicitate („persoane

⁴³ Epitropia Învățăturilor Publice anunța la 21 februarie 1832, faptul că „la Academia ce are a se înființa în Eși sunt încă vacante ... posturi de profesorat” și amintește cu această ocazie condițiile de angajare și criteriile de selecție a cadrelor didactice. *Albina Românească*, nr. 15, din 21 februarie 1832.

⁴⁴ Potrivit art. 86 din *Regulamentul Organic al Moldovei*, p. 222.

⁴⁵ În *Statistica Învățăturilor Publice în Moldova* (1832), se menționa, bunăoară, că profesorii Săulescu și Fabian „au alcătuit cărți elementare pentru paradosirea învățăturilor”. Gheorghe Săulescu scrisese o Gramatică a limbii românești, o Istorie universală și o mitologie, în timp ce profesorul Fabian realizase o Geografie și o Gramatică româno-latină. *Albina Românească*, nr. 14, din 18 februarie 1832.

⁴⁶ Adresa lui Gh. Asachi către Epitropie, din 15 ianuarie 1832. Arhivele Naționale Iași (în continuare: AN-Iași), Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Moldova (în continuare: MCIP Moldova), dosar 17/1832, „Organizarea școalelor publice din Moldova”, f. 13.

⁴⁷ Publicul larg era înștiințat la 28 ianuarie 1832 prin intermediul foii oficiale, *Albina Românească*, care găzduia o așa-numită *Publicație*, un supliment separat de restul ziarului, în care apărea Anafora Epitropiei Învățăturilor Publice a Principatului Moldovei, emisă pe 15 ianuarie și semnată de mitropolitul Veniamin, vel-vistiernicul

cu științe potrivite unei asemenea însărcinări de cuviință”, „învățătorii sau acei ce au plecare a îmbrătoșa această însărcinare”), atestatele școlilor urmate, precum și cerințele pe care trebuiau să le îndeplinească institutorii care doreau să predea în școlile primare. Exigențele vizau nu doar cunoștințele științifice („cu deplină știință de limba moldovenească, de catihis, cu știință de Istorie, Geografie și Aritmetică”), ci și pe cele metodice („deprinși cu metoda după care se povățuesc învățăturile naționale din Eși”), completate de condiția obligatorie privind apartenența la religia ortodoxă⁴⁸.

Este evidentă preocuparea Epitropiei pentru a avea profesori bine pregătiți în școlile din Roman, Huși, Bârlad, Galați, Botoșani și Focșani, organizând pentru ei un curs de pedagogie: „de la întâi februarie viitor, să se paradosască în Gimnasia vasiliană, în curs de trei luni toate obiectele ce au a se învăța la sus arătatele școli începătoare, pentru acei cari, având cerutele însușiri, vor dori să încapă de candidați pentru a se orânduî profesori pe la însămnatele politii”⁴⁹. Potrivit lui V. A. Urechia, acest curs extraordinar a funcționat în perioada februarie-mai 1832, încheiat prin examenul „candidaților de institutori pe la județe” din 16 iulie 1832⁵⁰. În ordinul de numire a profesorilor selectați, întărit prin semnăturile membrilor Epitropiei și a referendarului Gheorghe Asachi, apare precizarea că aceștia erau obligați să respecte *cu sfințenie* instrucțiunile Epitropiei și îndatoririle profesiei, precum cea a „paradosirii cunoștințelor începătoare”⁵¹.

În același an, Asachi îi prezenta lui Kisseleff *Reglement de l'instruction publique en Moldavie*, cunoscut și sub denumirea de *Statutul școlilor*⁵². Cu această ocazie, erau extinse responsabilitățile Epitropiei și ale Referendarului, în raporturile acestora cu așezămintele școlare și cu

Mihail Sturdza și vornicul Constantin Mavrocordat. *Albina românească*, nr. 8 din 28 ianuarie 1832 și în AN-Iași, MCIP Moldova, dosarul 17/1832, f. 14.

⁴⁸ *Albina Românească*, nr. 8 din 28 ianuarie 1832.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Cei șase candidați admiși ca profesori institutori erau: I. Nanu (Roman), C. Zefirescu (Huși), I. Zaharescu (Birlad), A. Gheorghiu (Botoșani) V. Pavlovici (Focșani) și T. Giușcă (Galați). Epitropia anunța numele acestora odată cu informarea opiniei publice cu privire la decizia deschiderii școlilor ținutale. Cu această ocazie se preciza faptul că profesorii urmau să fie îndrumați de eforii și inspectorii aleși dintre „persoanele cele mai însemnate ale ținuturilor”. *Albina Românească*, nr. 74, din 18 septembrie 1832; AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 17/1832, , f. 11 și V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 201.

⁵¹ Ordinul era semnat la 10 septembrie 1832. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 203.

⁵² Regulamentul se află integral în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1832, „Proiectul de regulament privind înființarea unei scoale de limba franceză”, f. 1-11.

dascălii. Drept dovadă, în *Instrucțiunile pentru școlile ținutale*⁵³, Epitropia adăuga o responsabilitate nouă pe umerii profesorilor din ținuturi, cea de formator, urmând a deschide, pe lângă clasa elementară la care predau, și una normală, ale cărei cursuri se desfășurau după-amiaza, și pentru care institutorul trebuia să identifice pe acei tineri care se evidențiau de restul colegilor, și să aleagă un suplinitor pentru anul școlar viitor⁵⁴. Documentul nu dezvoltă însă chestiunea nivelului de pregătire al profesorilor sau al îndatoririlor pe care le aveau la catedră.

S-au luat și măsuri menite să crească numărul profesorilor instruiți. Astfel, în vara anului 1834, Epitropia făcea publică intenția de a trimite la studii în străinătate tineri moldoveni, dintre cei care se remarcaseră la examenele școlare⁵⁵. Se dorea valorificarea experienței dobândite de stipendiști în școlile străine, pentru formarea/ perfecționarea profesorilor din capitală („pentru formarisirea profesorilor pământeni”)⁵⁶. Cu ocazia inaugurării Academiei Mihăilene în 16 iunie 1835, referendarul⁵⁷ amintea cu mândrie această realizare („șeasă din acii mai vrednici elevi s-au trimes

⁵³ Textul integral al *Instrucțiunilor pentru școlile ținutale* a fost publicat de V.A.Urechia în volumul 4 din *Istoria școlilor*, p. 324-328.

⁵⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 202.

⁵⁵ Asachi menționează numele acestora în *Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1834* și în *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire până la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformă*. Este vorba despre șapte din cei 12 tineri stipendiști „aleși prin talent și sârguință”, care au fost trimiși să studieze la facultăți în străinătate. La Viena au mers: T. Stamati (științe matematico- fizice), Anton Velini (logică și metafizică), A. Costinescu (științele ingineriei), C. Zefirescu (mineralogie) și Leon Filipescu (agronomie), în timp ce D. Popovici urma să studieze literatura franceză, în Franța. Tinerii ajunseseră la destinație în august 1834, potrivit unei adrese din 21 noiembrie 1834, în care Gheorghe Asachi solicita Epitropiei să elibereze sumele necesare pentru întreținerea acestora pe ultimele trei luni. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 1/1834, „Tineri trimiși la Viena de către Epitropia Școalelor Publice cu cheltuiala statului”, f. 1; Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. IX, p. 169; Gheorghe Asachi, *Opere*, I, Ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, 1973, p. 472 și p. 487.

⁵⁶ Anunțul apărea în *Albina Românească*, nr. 51, din 7 iunie 1834.

⁵⁷ Peste ani, în *Cvestia învățăturii publice în Moldova precedată de o ochire istorică asupra școlilor*, Asachi mărturisea că trimiterea tinerilor români în străinătate pentru a se forma ca profesori a fost o mare greșeală („noi am semnalat necuviințele ce derează, cel mai des, din trimeterea giunilor pentru a lor învățătură în țări străine”). Propunea în schimb, urmând modelul Rusiei și al Greciei moderne, aducerea a șapte profesori străini în țară, din Germania sau din Franța, pentru ca timp de șase ani să predea diferite cursuri, în cadrul unei școli normale superioare, care să pregătească profesori pentru învățământul secundar și superior. Gheorghe Asachi, *Opere*, II, Ediție critică și prefață de N. A. Ursu, București, Editura Minerva, 1981, p. 521-523.

cu cheltuiala statului la Universitate și Academia de Viena”), care era în măsură a contribui la formarea resursei umane calificate („s-au adunat bărbați vrednici de a paradosi înalte obiecturi științifice”)⁵⁸.

Până la regulamentul scolastic din 1835, în dezbaterile purtate de membrii Comitetului Academic apar diverse preocupări privind stabilirea unor standarde profesionale pentru dascălimea moldoveană. Ne referim la exigențe care țineau nu doar de cunoștințele științifice, ci și de pregătirea metodică. Bunăoară, într-unul din jurnalele Epitropiei apărea mențiunea că „vrednicia unui profesor se va cunoaște și se va întemeia pe împlinirea datoriilor sale, atât cu paradosul obiectelor, cât și cu purtările sale moralicești și oficioase”⁵⁹. Destul de vagă, ideea era reluată în *Regulamentul școlilor publice din Principatul Moldovei* (1835)⁶⁰, și pusă în legătură cu atribuțiile referendarului. În timpul inspecțiilor pe care era obligat să le realizeze zilnic în capitală, prima lui grijă era de a observa activitatea învățătorului. Și nu doar pentru a cunoaște mai bine starea școlilor, ci și pentru a vedea dacă acesta era interesat în „a-și spori știința prin citire, traducere și compunere”⁶¹.

Cel puțin în teorie, principiul meritocratic devenea norma călăuzitoare pentru elevi și profesori. Candidații la profesorat puteau fi angajați doar dacă prezentau „atestaturi mărturisitoare de săvârșirea cursului obiectelor ce are a paradosi”⁶². Totodată, îndatoririle lor deveneau mai complexe. Pe lângă punctualitate, buna orânduială la clasă, notarea absențelor, profesorul trebuia să își desăvârșească metodele de predare și evaluare, dar și să pregătească cursuri care, odată avizate de Epitropie, vedeau lumina tiparului pentru a ajunge pe băncile elevilor. Dar toate aceste exigențe nu sunt puse în legătură directă cu o anumită formă de remunerare. Este adevărat că „cei vrednici”⁶³ erau recompensați cu alte beneficii, cum ar fi titluri și ranguri („cari în cinste vor împlini a lor sarcină în curgerea unei hotărâte vremi, vor avea asemenea drit de nobleță personală sau moștenitoare, după mărimea slujbelor făcute”)⁶⁴, dar

⁵⁸ Articolul „Eșii”, din *Albina românească*, numărul 49, din 23 iunie 1835, p. 193-194.

⁵⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 1, p. 228.

⁶⁰ În Capitolul III din *Regulament* se preciza că profesorul este ales pentru că e „personă vrednică pentru ale sale cunoștințe și calități”. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 4, p. 402.

⁶¹ *Ibidem*, p. 399.

⁶² *Ibidem*, p. 402.

⁶³ Capitolul III, Secția IV. *Ibidem*, p. 409.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 404-405.

formula în sine lasă loc întreprinderilor. Regulamentul scolastic din 1835 reflecta totuși o înțelegere a nevoii acute de pregătire a cadrelor didactice, capabile a însufla tineretului dragostea pentru patrie, respectul pentru lege și comportamentul moral⁶⁵ iar trimiterea bursierilor pământeni la cele mai prestigioase universități din Europa „pentru a se informa profesori vrednici a paradosi învățături înalte în școlile naționale”⁶⁶ este o altă dovadă a acestor preocupări.

Toate aceste eforturi, legislative și administrative, au fost la scurt timp reevaluate, odată cu nemulțumirile fățiș exprimate la adresa calității învățământului românesc și, implicit, la adresa profesorilor. Xenopol și Urechia au pus aceste critici, provenite mai ales din exteriorul sistemului, pe seama faptului că lecțiile dascălilor, inspirate de modernitatea apuseană, atingeau adesea interesele conducătorilor politici, boierimii sau consulului rus⁶⁷. Cert este că ingerințele politice, suspiciunile lansate în spațiul public cu privire la pregătirea profesorilor care predau la proaspăt înființata Academie Mihăileană, precum și controversele privind predarea în limba română sau franceză, au determinat aducerea de profesori din Europa⁶⁸, dar și întărirea controlului școlilor prin înființarea unui nou organism de inspecție școlară, în persoana procurorului școlilor⁶⁹.

În acest context, domnitorul în persoană solicita Epitropiei, referendarului și procurorului școlii, să înăsprească verificările în Academie. Tot el sugera și obiectivele controlului: în ce măsură profesorii pământeni dețineau cunoștințele necesare, aveau metode de predare

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 4, p. 409.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. 4, p. 416.

⁶⁷ A.D.Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, Tipografia Națională strada V. Alecsandri, 1885, p. 163-164.

⁶⁸ Epitropia a încercat să îmbuneze atitudinea domnitorului, propunându-i prin anafora din 18 martie 1837 (nr. 67) angajarea unor pedagogi străini, „unul francez și altul german”. În acest context era adus în țară și profesorul de drept public și literatură franceză, Maisonabe, cel care a devenit și rector al Academiei și care a depus eforturi pentru eliminarea pedepsei cu bătaia din școală. A rămas însă puțin timp la Iași. Xenopol menționează faptul că ideile novatoare ale francezului ar fi atras atenția consulatului rus, care s-a străduit să îl îndepărteze. Cert este că în ianuarie 1838, Maisonabe revenea în Franța. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1836, „Discuția Comitetului academic pentru paradossirea științelor în limba română”, f. 8; A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op.cit.*, p. 151; V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 46.

⁶⁹ În presă, era publicat 9 iulie 1836 ofisul domnesc cu nr. 53, nedatat, prin care căminarul Costin Veisa era desemnat „Procuror învățăturilor publice” pentru „patriotice sămțiri care ai dat în cursul îndelungatelor slujbe”. Vezi „Ofisul domnesc supt no.53”, în *Buletin foae oficială*, anul IV, nr. 54, din 9 iulie 1836, p. 396.

adecvate, și care erau disciplinele la care se impunea predarea în limba franceză⁷⁰. Acțiunile sale contrariază căci, să nu uităm, Sturdza însuși fusese epitrop⁷¹, activ implicat în procesul de întemeiere a așezămintelor școlare în limba națională⁷² și care își manifestase, după urcarea pe tron, mulțumirea cu privire la pregătirea și rezultatele elevilor, felicitând chiar Epitropia și profesorii pentru stăruința lor⁷³.

În încercarea de a schimba perspectiva asupra instrucției din Principat, Asachi publica, cu ocazia examenelor publice din vară, a sa *Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1838. Înfățișată în seansa ghegeneralnicului examen, în 3 iuli 1838, de aga Gh. Asachi, referendariu publice învățături*⁷⁴. Recunoștea cu acest prilej numeroasele probleme cu care se confruntase învățământul de-a lungul unui deceniu de reconstrucție: bugetul insuficient, precaritatea fondului de carte școlară, infrastructura deficitară, inerția unui sistem de educație depășit de progresul societății. Ținea însă a sublinia cu mândrie și reușitele: prima gramatică în limba patriei, numeroase cărți școlare tipărite de profesori, trimiterea celor mai merituoși tineri la studii în țările avansate ale Europei, aducerea de profesori din străinătate („însămnați s-au fost dus din țări streine pentru cursurile înalte”) și, ce era mai important, instruirea unui număr semnificativ de

⁷⁰ Solicitarea venea prin ofisul nr. 77 din 2 noiembrie 1836. Documentul poate fi consultat în două dosare din AN-Iași: fondul MCIP Moldova, dosar 24/1836, „Discuția Comitetului academic pentru paradossirea sciințelor în limba română”, f. 1 și 6, respectiv Secretariatul de Stat, dosar 329/1834-1850, „Scrieri despre reorganizarea școlilor”, f. 10-11.

⁷¹ Într-un hrisov semnat chiar de ziua onomastică, pe 8 noiembrie 1840, Mihail Sturdza însuși afirma interesul și efortul său constant, în perioada în care fusese epitrop, pentru organizarea școlilor din Moldova, pentru introducerea limbii naționale „ca un organ lesnicios al răspândirii cunoștințelor elementare și positive, aplicând aceste cătră industrie, arte și meșteșuguri”. Theodor Codrescu, *op. cit.*, vol. VIII, p. 205.

⁷² A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 172.

⁷³ Ne referim la examenele publice din 16 iulie 1832, în urma cărora domnitorul Sturdza adresa o scrisoare publică referendarului Asachi, exprimând aprecieri entuziaste în acest sens. *Albina Românească*, nr. 57, din 21 iulie 1832.

⁷⁴ În 7 iulie 1838, *Albina românească* publica pe pagina principală un articol dedicat examenelor publice desfășurate „urmate de la 20 până la 28 iuni [...] În această zi, corposul academic, serbând epoha de zece ani de la întemeerea în Moldova a școalelor naționale, D. Referendariul au făcut o relație istorică de lucrările einst. Epitropii în această diastema”. Articolul semnat „Eșii”, *Albina Românească*, nr. 53, din 7 iulie 1838, p. 228-229.

dascăli pământeni, care „garantează o creștere sistematică de gradul întâiu și al doile și care este o publică mărturisire în favorul acestui așezământ”⁷⁵.

Revenirea în țară a tinerilor care studiaseră la școli din străinătate pe cheltuiala statului⁷⁶ a reprezentat un context oportun pentru a mai calma dezbaterile aprinse din societate referitoare la calitatea instrucției publice. În această logică, Epitropia solicita profesorilor din capitală (I. Stavrat, I. Albiu, D. Gusti, T. Stichi, C. Platon și N. Măcărescu) să urmeze cursurile noilor profesori⁷⁷. Disciplinele predate aveau din aria științelor exacte și a tehnicii, domeniu drag lui Asachi, la care profesorii menționați nu prea avuseseră acces în trecut.

Măsurile întreprinse în acest timp pentru îmbunătățirea situației învățăturilor publice au condus, se pare, la instalarea unei perioade de concordie între domnie și instituțiile implicate în organizarea și supravegherea școlii. Cum putem altfel interpreta optimismul vizibil cu care Sturdza făcea bilanțul de etapă al învățământului, în mesajul de la deschiderea sesiunii legislative din 26 februarie 1839? Se arată încrezător în faptul că tinerii fără posibilități aveau, în sfârșit, ocazia să învețe o meserie cu ajutorul acelor „științe folositoare cari slujesc la informăluirea omului și insufla datoriile sale”, dar și al profesorilor pământeni care au studiat la Viena și s-au întors în țară „pentru a introduce în patria lor luminile ce ei au câștigat și acum slujesc în școală de învățători”. Nemulțumirile pe care le exprimasă în trecut păreau deja uitate. Mai mult, domnitorul îi menaja pe dascăli, spunând că problemele apăruseră din „pricină că școlerii nu erau pregătiți”⁷⁸.

Mihail Sturdza veghea la alcătuirea unui nou *Proiect de reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, pentru care se constituise o comisie a Adunării Obștești⁷⁹. Dorind a avea o perspectivă

⁷⁵ Textul integral cu titlul „Relație istorică asupra școlilor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828-1838. Înfașoșată în seansa gheeneralnicului examen, în 3 iuli 1838, de aga Gh. Asachi, referendariu publiceii învățăturii” este publicat în paginile periodicalului *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 9, din 27 august 1838, p. 65-70, Th. Codrescu, *Uricariul* vol. IX, p. 169-179 și Gheorghe Asachi, *Opere*, II, p. 470-476.

⁷⁶ Potrivit lui V. A. Urechia, în anaforaua nr. 124 a Epitropiei, aprobată de domnitor pe 17 septembrie 1838, se anunța revenirea în țară a trei dintre bursieri: Teodor Stamati, Alex. Costinescu și Constantin Zefirescu. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 52.

⁷⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 2, p. 54.

⁷⁸ *Analele Parlamentare al României*, Tomul IX, Partea II, *Obicinuita Obștească Adunare a Moldovei*, legislatura II, Sesiunea II, 1838-1839, București, Imprimeria Statului, 1898, p. 451.

⁷⁹ În nr. 70, din 5 septembrie 1846, al *Albinei Românești*, se preciza faptul că Epitropia colaborase cu această comisie la proiectul de reformă încă din 1845.

cât mai apropiată de realitate, comisia și-a îndreptat atenția către profesorii Academiei, cărora le solicita, pe 9 martie 1845, să îi împărtășească „știința ce ar cunoaște întru propășirea învățaturii și socotința ce ar găsi mai nimerit întru îndreptare, precum și lista de cărțile ce ar fi având compuse și tălmăcite, tipărite sau manuscrise, în ramul învățaturii”⁸⁰. O parte dintre dascăli (Stamati, Albineț, Costinescu și Bojincă) au apucat să dea aceste lămuriri, care au luat forma unor ample memorii⁸¹, ce au atins, printre altele, și necesitatea formării continue a dascălilor. De pildă, Ioan Albineț, inspirat de sistema învățăturilor din Prusia, propunea aplicarea modelului conferințelor școlare germane, prin organizarea unor întâlniri regulate cu profesorii pentru a „debăta cum s-ar putea mai nimerit răspunde scopului către care țințesc asemenea școale”⁸².

*Proiectul de reorganizație a învățăturilor publice din Prințipat*⁸³ era depus de vodă spre dezbateră legislativului, ca anexă la ofisul domnesc din 9 februarie 1847⁸⁴. A fost votat de Adunare pe 14 februarie 1847⁸⁵ și, câteva luni mai târziu, pe 18 aprilie 1847, Epitropia venea în completare cu *Regulile ce au a să păzi în administrația scoalelor potrivit prințipiilor organizației din 1847 fevr*⁸⁶. Secțiunea dedicată profesorilor (art. 47-55)⁸⁷ reedita faptul că aceștia trebuie să „fie pildă de lumină, de moralitate și de armonie, atât acelor pre carii îi învață, cât și colegilor și societății”, fără alte trimiteri către necesitatea îmbunătățirii actului didactic. Constatăm că accentul era deplasat către măsurile aspre de îndepărtare din posturi a

⁸⁰ *Apud* Alexandru Lapedatu, „Întâia reformă școlară în Moldova, 1845-1846”, în *Revista generală a învățământului*, anul V, nr. 7/1 februarie 1910, p. 493-504, aici p. 499.

⁸¹ *Ibidem* p. 500.

⁸² „Memoriu cu privire la starea și organizarea învățământului public în Moldova la 1845 de I. Albineț”, în *Revista generală a învățământului*, anul V, nr. 9, 1 aprilie 1910, p. 674-679, aici p. 677.

⁸³ Ofisul domnitorului din 9 februarie 1847 poate fi consultat în AN-Iași, Secretariatul de Stat, dosar 1596/1846-1848, „Acta proecturilor supusă Obșteștii Obicinuitii Adunări în feliuri di obiecturi până acum necuprinsă în pravile și acum aceste au căpătat înalta încuviințare”, f. 111-114. Proiectul poate fi consultat în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, „Relativ la lucrări atingătoare pentru reorganizarea scoalelor publice din țară”, f. 36-40 și în *Analele Parlamentare ale României*, Tomul XIV, Partea II. *Obicinuita Obșteasca Adunare a Moldovei*, Legislatura III, Sesiunea V, 1847, București, Imprimeria Statului, 1907, p. 343-346.

⁸⁴ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 31-34.

⁸⁵ Articolul „Iașii”, din *Albina Românească*, anul XIX, nr. 14, din 16 februarie 1847.

⁸⁶ Regulamentul Epitropiei însoțea anaforaua cu numărul 105. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f.1-21.

⁸⁷ Secția VIII din Capitolul al III-lea, intitulată „Despre profesori”. *Ibidem*, f. 7-8.

acelor profesori declarați *nevrednici* dacă „nu vor prețui însărcinările lor nobile sau ar cuvânta idei țintitoare de a sminti mintea școlarilor și strica inimile lor”⁸⁸. Această stăruință asupra pericolului transmiterii unor idei așa-zis periculoase confirmă suspiciunile exprimate de contemporani și amintite mai sus. Cât privește formarea inițială a profesorilor, se continua tradiția trimerii tinerilor la universități străine, în scopul încadrării lor ca viitori profesori ai Academiei (art. 60)⁸⁹. O premieră o constituia prevederea care anunța implicarea inspectorilor⁹⁰ în consilierea metodică a profesorilor debutanți („va da povățuirea profesorilor tineri și fără ecșperiență, mai ales celor din clase începătoare, în privința metodei și educației”, art. 31.c)⁹¹.

În dezacord *de facto* cu noul proiect, rapoartele de inspecție ale referendarului Asachi, personaj realist și temperat, trădează un interes orientat mai degrabă către starea școlilor, asigurarea unui număr suficient de profesori, disciplinele predate sau neajunsurile de care se loveau dascălii. Constatările referitoare la situația învățăturilor sunt mai degrabă lapidare, rezumate prin aprecieri generale de tipul „profesorii urmează după instrucțiunile date”⁹².

„Reforma” din anul 1847 a dat o serioasă lovitură profesorilor pământeni, implicit Epitropiei, prin crearea colegiului francez în cadrul Academiei, sub conducerea lui Malgouverné. Dar nu la fel au fost văzute lucrurile de către diplomația franceză din Principate. Într-o depeșă adresată lui Guizot pe 16 august 1847, consulul Duclos vorbea despre regulamentul din 1847 în termeni laudativi, apreciind că predarea tuturor cunoștințelor în limba franceză era singura șansă pe care Moldova o avea pentru a-și

⁸⁸ Vezi și circularele Epitropiei trimise profesorilor în martie 1847. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 12/1847, „Îndatoririle ce au a păzi domnii profesori din capitală”, f. 1-2.

⁸⁹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 8.

⁹⁰ Ne referim la inspectorul Academiei și cel pentru școala gradului al II-lea și școlile începătoare din capitală.

⁹¹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 24/1847, f. 4.

⁹² AN-IAȘI, MCIP Moldova, dosar 15/1845, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduți de Epitropie”, f. 1-2 și f. 11 și dosar 13/1848, „Revizia făcută tuturor scoalelor departamentale, f. 5-8. În acest din urmă dosar, Asachi prezenta rezultatele inspecției în școlile din Tg. Pietrii, Bacău, Tg. Ocnei, Roman, Botoșani, Fălticeni, Mihăileni. În tot cuprinsul raportului are o singură referire la activitatea profesorilor, insistând pe problemele cu care se confruntau școlile: finalizarea documentelor de cumpărare a localului așezămintelor școlare, aprovizionarea cu lemne și lumânări, degradarea avansată a spațiilor destinate lecțiilor sau locuirii profesorilor, lipsa de implicare a inspectorilor ținutali care nu sunt întotdeauna ”judecătorii competent în ramul de învățătură” etc.

asigura progresul, în timp ce Malgouverné era „le seul capable de faire reussir le nouveau plan d'éducation”⁹³.

Reformele deceniului al VI-lea

Declanșarea evenimentelor de la 1848 a favorizat trecerea în planul secund al interesului pentru problemele învățământului. Noile poziționări externe și schimbările politice interne au dinamizat transformările învățământului public și, implicit, ale corpului de inspecție școlară. Cu încuviințarea noului domn, Grigore Alexandru Ghica, la 3 septembrie 1849 se desființa Epitropia Învățăturilor Publice, iar „ramul învățăturilor publice” se alipea Departamentului Averilor Bisericești⁹⁴.

Toate aceste schimbări, dar și noile viziuni asupra mersului învățăturilor publice erau cuprinse într-o nouă legiuire a școlilor, *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*, elaborat în 1850 și întărit de Grigore Alexandru Ghica în 1851, care, potrivit mărturisirilor lui V.A.Urechia, înscrisa învățământul public pe „o direcție eminentamente națională și liberală”⁹⁵. Într-adevăr, documentul, unul extrem de coerent și bine conceput, de inspirație prusiană, aducea schimbări importante în sistemul de educație, inclusiv o nouă filosofie instituțională. Administrația școlilor intra în responsabilitatea Departamentului Cultului și Instrucției Publice, ajutat de un Sfat Școlar (denumit și Consiliul Școlar) și de inspectorul general. Alături de aceste instituții, în ținuturi ființau comitetele de inspecție, care, în premieră, nu mai erau alcătuite din boieri, ci din profesorii școlii, desemnați direct de Departament⁹⁶. Chiar și selectarea persoanelor care urmau să ocupe funcția de inspector se făcea în condițiile deținerii unor calități specifice sau, cum

⁹³ *Documente privitoare la Istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzachi, vol. XVIII. *Correspondența diplomatică și rapoarte consulare franceze (1847- 1851)*, București, 1916, p. 26.

⁹⁴ Ofisul a fost trimis către Secretariatul de Stat cu nr. 46 și este redat în *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, Tomul al II-lea, Capul VIII. *Despre învățătura publică*, p. 303. V. A. Urechia îl publică și el în volumul 3 din *Istoria scoalelor*, p. 9. O copie a ofisului se află și în AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 116/1849, „Întrunirea ramului învățăturilor scoalelor publice cu Departamentul Cultului; asemeni și Casa Milelor”, f. 2.

⁹⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 29.

⁹⁶ Partea a II-a a *Așezământului* este dedicată administrației școalelor. Vezi, *Așezământ pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei* lucrat în anul 1850 de Comisia anume rânduită de prea Înălțatul Domn Grigorie Alexandru Ghica în anul I-iu al Domniei Măriei Sale, Iași, Tipografia francezo-română, 1851, p. 35-41.

precizează *Așezământul*, a unor „însușiri științifice și morale cerute pentru asemenea post”⁹⁷.

Pe lângă o nouă viziune instituțională, autorii *Așezământului din 1851* au avut în vedere și faptul că învățământul moldovean progresa lent, mai cu seamă din lipsa resursei umane calificate. E de înțeles, așadar, de ce metodele de instruire a dascălilor ocupau un loc bine definit în legiuire: înființarea unei școli pregătitoare pentru cei care ar fi predat la școlile primare, angajarea de bărbați învățați, precum și formarea profesorilor la universități străine, pe cheltuiala statului⁹⁸. Pentru tinerii care ar fi dorit să îmbrățișeze profesia de învățător în școlile sătești, statul organiza un curs de pedagogie de 1 an⁹⁹ pentru școlile de băieți, și de 2 ani¹⁰⁰, pentru școlile de fete.

Considerat pupilul lui Asachi, Gheorghe Săulescu a acceptat cu mult entuziasm numirea sa provizorie în postul de inspector general al școalelor publice, în ciuda unei sănătăți mai degrabă șubredă. Abia intrat în funcție, își exprimase dorința de „a putea făptui la renașterea intelectuală și morală a tinerimei patriei în care se răzîmă speranța nație”¹⁰¹. Pregătirea, sânguința, împlinirea îndatoririlor dascălilor intrau în responsabilitatea sa, urmând a vizita zilnic cel puțin 3 clase în capitală. Din funcția de inspector, Săulescu a avut de gestionat nu doar probleme administrative (de ex. degradarea avansată a spațiilor școlare, neplata salariilor profesorilor, lipsa resurselor didactice)¹⁰², ci și situații precum absenteismul și indisciplina elevilor sau anarhia din școlile particulare¹⁰³.

Dar rezoluțiile Departamentului (superiorul ierarhic al inspectorului), cel mai adesea au evitat să susțină aplicarea unor măsuri radicale în chestiuni sensibile, precum cea a elevilor absenteiști¹⁰⁴, preferând să

⁹⁷ *Ibidem*, p. 40.

⁹⁸ Informațiile sunt prinse în Partea I (*Organizarea școalelor*), Cap. I (*Principii generale*), paragr. 8. *Ibidem*, p. 5.

⁹⁹ Secția II (*Învățătura secundară*), paragraful 50. *Ibidem*, p. 17.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 13.

¹⁰¹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 15/1848, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduiți de Epitropie”, f. 19.

¹⁰² *Ibidem*, f. 47 și f. 59.

¹⁰³ Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 148-149.

¹⁰⁴ În raportul cu nr. 73 din 19 martie 1852, Consiliului Școlar solicita măsuri în privința absențelor extrem de numeroase ale elevilor școlii din Bârlad. Răspunsul Departamentului arată o evidentă lipsă de hotărâre în această chestiune, propunând ca „măsurile atingătoare absențelor să fie mai indulgente decât a propus prin raportul de mai

transfere problema către profesorii, care, în opinia acestuia, ar fi avut nevoie de „principii mai sănătoase”¹⁰⁵. Tocmai lipsa de susținere din partea Departamentului a determinat demisia, la scurtă vreme, a lui Săulescu. Pentru un timp, până la numirea noului inspector general, Iosif Patriciu a preluat, în calitate de locotenent de inspector general, misiunea reviziei școlilor. În opoziție cu opinia Departamentului, Patriciu relatează în rapoartele sale faptul că profesorii și suplenții din școlile suburbiale și centrale, inclusiv de la școala de fete, își fac datoria, „predau bine”, urmează „regulat cu ținerea prelecțiilor în clase”, așa că însuși Departamentul ar fi putut să le facă „cuvântul mulțumire”¹⁰⁶.

Anii care au urmat până la Congresul de pace de la Paris au fost marcați de activitatea inspectorului general August Treboniu Laurian. Personaj cu o instrucție temeinică, spirit diligent și foarte ordonat, profesorul ardelean era apreciat și de V.A. Urechia, care l-a și cunoscut personal, pentru „energia lui, imparțialitatea care o cerea de la toți în împlinirea datoriilor”¹⁰⁷. Sosit la Iași înainte de terminarea anului școlar 1851-1852, Laurian a luat contact cu realitățile învățământului moldovean odată cu examenele publice din vară. Astfel, la solicitarea domnitorului, el a realizat și primul raport în calitate de inspector general al școlilor publice, în care face o analiză amănunțită a stării școlilor, și la care adaugă primele recomandări de îmbunătățire. „Lipsa de disciplină în școli”, a „metodei” profesorilor, programa depășită și cu mult în urma școlilor „din țările cultivate ale Europei”, numărul redus al cărților școlare sau prețul exorbitant¹⁰⁸ al acestora, sunt câteva din primele constatări care au atras și schimbări imediate.

Într-adevăr, în timpul mandatului său, au început să se facă simțite îmbunătățiri concrete în școlile din Moldova. Cu toate acestea, se mai găseau voci care să reclame lipsa de pregătire a profesorilor pământeni. Nicole Suțu, de pildă, o vreme chiar șeful Departamentului, solicita în 1853 suspendarea studiilor în limba română și, la pachet, aducerea din

nainte”. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, „Introducerea Sfatului Școlar în învățământul public”, f. 107 și f. 124.

¹⁰⁵ Consiliul Școlar a respins această rezoluție a Departamentului cu multă fermitate, afirmând că „principii mai sănătoase decât acelea întemeiate pe articolele Așezământului, Consiliul nu cunoaște”. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, f. 105 și f. 107.

¹⁰⁶ Ne referim la rapoartele de inspecție din luna mai 1852. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 15/1848, „Rapoartele înfățișate în starea institutorilor rânduiți de Epitropie”, f. 302, f. 315 și f. 317.

¹⁰⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 55.

¹⁰⁸ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 18/1850, f. 132-133.

străinătate a unui contingent de profesori capabili să predea disciplinele specifice școlilor reale, sau trimiterea la studii în Prusia a unor tineri merituoși¹⁰⁹, care să fie angajați la întoarcere în învățământ. În 1855 Laurian era trimis de domnitor într-o călătorie prin țările Apusului, cu misiunea de a cerceta, analiza și compara sistemele de educație, tratând cu atenție inclusiv problema perfecționării dascălilor. Detaliile observate în această călătorie savantă prin Franța, Germania, Italia și Anglia¹¹⁰, care a durat până spre sfârșitul anului 1855¹¹¹, sunt relatate într-o suită de epistole ce surprind inclusiv problema formării și perfecționării dascălilor din Apus¹¹², toate fiind publicate dincolo de munți, în *Gazeta Transilvaniei* și în *Foaia pentru minte, inimă și literatură*¹¹³.

Încercarea de a replica sistemul educațional din școlile străine, în direcția reformării curriculei și a programului școlar, a revizuirii manualelor, a pregătirii profesorilor, a disciplinei elevilor, sunt inițiative menite a provoca nemulțumirea majorității profesorilor, care fie nu s-au adaptat schimbărilor de ritm și metodă, fie nu au putut accepta comportamentul adesea impulsiv al inspectorului¹¹⁴.

Odată cu părăsirea tronului de către domnitorul Grigore Alexandru Ghica (1856) și preluarea puterii de către caimacamii Todiriță Balș și Nicolae Vogoride, s-au produs noi schimbări în sistemul de învățământ.

¹⁰⁹ Doi ani mai târziu, ziarul *Zimbrul* publica un articol al lui N. Suțu, în care acesta își nuanța afirmațiile față de școala românească. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 106.

¹¹⁰ Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *Dicționar cronologic. Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 81.

¹¹¹ Inspectorul Laurian recunoștea, într-o scrisoare trimisă în noiembrie 1855 de la Veneția către Departament, că această călătorie a sa prin Europa cultivată s-a prelungit destul de mult dar a fost extrem de folositoare. AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 10/1854, „Corespondența inspectorului școlar cu directorul Internatului gimnasial în felurite pricini privitoare la școalele publice și localurile lor”, f.115.

¹¹² Spre exemplu, într-una din epistolele trimise din Dresda, Laurian remarcă faptul că, în spațiul german, după terminarea studiilor universitare, exista posibilitatea perfecționării în diverse specialități a tinerilor absolvenți. *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45, din 8 iunie 1855.

¹¹³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. 3, p. 106 și Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, *op. cit.*, p. 158-159. Mai multe informații despre călătoria lui Laurian în Anglia, Prusia, Franța și Italia aflăm în epistolele XXXI-XXXIV din 7-8 septembrie 1855, publicate în nr. 42, din 12 octombrie 1855, sau în numerele 12-13, din 28 martie 1856, nr. 18, din 2 mai 1856 și nr. 22, din 30 mai 1856, ale periodicului *Foaia pentru minte, inimă și literatură*.

¹¹⁴ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 14/1857, „Tânguirile profesorilor contra lui Aga T. Laurian inspector general al școalelor și rânduirea unei comisii într-aces caz”, f. 1, f. 14-19 și f. 21.

Într-o atmosferă tensionată, August Treboniu Laurian, aflat în conflict cu majoritatea profesorilor¹¹⁵, a fost înlocuit în 1858 cu Teodor Veisa, preferat, într-un scrutin rapid organizat (o premieră, cu forțarea *Așezământului*), de majoritatea profesorilor din capitală¹¹⁶. În mandatul acestuia din urmă, instituția inspectorului general a fost mai apăsător subordonată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, lucru de înțeles câtă vreme în urma scandalului școlastic din septembrie 1857 - ianuarie 1858, sistemul de învățământ, ajuns în colaps, a trebuit repornit. Numeroasele circulare ale ministrului Cantacuzino adresate Consiliului Școlar, comitetelor de inspecție a școlilor primare, Mitropolitului și inspectorului general¹¹⁷, erau redactate într-o notă comună: necesitatea restabilirii disciplinei între elevi, precum și supravegherea fermă a conduitei și activității profesorilor. Inclusiv activitatea de revizie a școlilor de către inspectorul general era supusă unor noi rigori, precizându-se modul în care se realiza revizia la clasă, reperatele urmărite și redactarea raportului de inspecție¹¹⁸.

Aceste noi valențe ale inspecției școlare sunt întâlnite în primele rapoarte de inspecție ale lui Veisa la școlile primare din capitală și din suburbii: Târgușor, Tătărași, Păcurari și Sărărie (aprilie 1858). Observațiile sale detaliate, cu privire la numărul școlarilor prezenți și absenți, modul în care au răspuns elevii, starea curățeniei din școală erau urmate de aprecieri la adresa profesorilor dar și de recomandări în privința îmbunătățirii metodelor de lucru și a pregătirii junilor¹¹⁹. Rezultatele acestor inspecții realizate în școlile ieșene și ținutale de către inspectorul general reflectau noile exigențe privind pregătirea și activitatea profesorilor. Lăudate de ministrul Dimitrie Cantacuzino pentru atenția acordată detaliilor examinate¹²⁰, inspecțiile au avut și consecințe imediate în privința metodelor didactice. Bunăoară, în noile instrucțiuni transmise profesorilor din școlile primare, li se recomanda cu insistență să schimbe

¹¹⁵ Amănunte în Maria Rados, Leonidas Rados, „Tulburările școlastice” de la Iași (septembrie 1857-februarie 1858). Excurs metodologic și documentar, *Archiva Moldaviae*, XIII (2021), p. 15-134. În anexe am redat documentele arhivistice care alcătuiesc „dosarul cauzei”.

¹¹⁶ Numirea s-a făcut prin ofisul Caimacamului nr. 1585, la care a subscriș ministrul D. Cantacuzino. *Gazeta de Moldavia*, nr. 24, din 27 martie 1858.

¹¹⁷ *Gazeta de Moldavia*, nr. 23, 20 martie 1858 și nr. 28, din 10 aprilie 1858.

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 28, din 10 aprilie 1858.

¹¹⁹ AN-Iași, MCIP Moldova, dosar 30/1858, „Comisia rânduită pentru refacerea institutelor școlastice”, f.1-3.

¹²⁰ Suplement la *Gazeta de Moldavia*, nr. 46, din 12 iunie 1858.

radical modul de predare a învățăturilor, renunțând la *viciul învățării pe de rost*¹²¹.

Autoritatea ministerului asupra școlilor, în materie de curriculum, program școlar, admitere, examene publice¹²², a crescut proporțional cu diminuarea semnificativă a rolului revizorilor și a subrevizorilor școlari. Lipsiți de puteri decizionale din punct de vedere administrativ¹²³, aceștia urmau să își concentreze atenția asupra inspecției școlilor, în accepțiunea de azi a termenului, cu puține competențe în formarea profesorilor. Singurii care desfășurau activități de formare a învățătorilor din școlile rurale erau subrevizorii¹²⁴.

Concluzii

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, Principatele Române s-au alăturat eforturilor de modernizare, specifice, altminteri, sud-estului Europei. Dascălimea și cărturarii vremii au fost profund implicați în această mișcare de făurire a unor instituții politice și culturale de tip european, concomitent cu anevoioasa încercare de a spori numărul cunoscătorilor de carte. Din acest motiv, mai cu seamă, învățământul a reprezentat unul din primele domenii care a cunoscut prefaceri în sens modern, începuturile instrucției publice fiind strâns legate de apariția, organizarea și evoluția primului organism de inspecție școlară, Epitropia Învățăturilor Publice. De la momentul ființării sale și până la jumătatea veacului al XIX-lea, instituția și-a asumat misiunea de a dirigui, în toate privințele, educația publică. Era, fără îndoială, un proiect „patriotic” ambițios pentru care, împreună cu referendarul Gheorghe Asachi, Epitropia a fost nevoită să gândească obiective, strategii și mecanisme potrivite, începând de la cadrul legislativ, regulamentele specifice, normele de aplicare și continuând cu infrastructura, curricula școlară și personalul didactic.

¹²¹ *Gazeta de Moldavia*, nr. 89, din 19 mai 1858.

¹²² Legea Instrucțiunii Publice din 1864; vezi *Antologia legilor învățământului din România*, București, Institutul de Științe ale Educației, 2004, p. 30-31.

¹²³ Bunăoară, în privința stării școlilor primare, revizorul primea rapoarte de la institutor, contacta municipalitatea pentru a semnala disfuncționalități în bunul mers al școlii, sau raporta ministerului atunci când lipseau resursele materiale (art. 57-58). Instituția revizoratului nu mai era implicată în organizarea școlii normale, sau în ființarea școlilor de agricultură sau industrie, responsabilitatea fiind transferată către municipalitate sau „alte corpuri morale” (art. 205). *Antologia legilor învățământului din România*, p. 27- 44.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 28-29.

Având de înfruntat numeroase provocări la fel de importante și la fel de urgente, Epitropia Învățăturilor Publice a fost obligată să își prioritizeze acțiunile. În primele decenii și-a îndreptat atenția către extinderea numărului de școli, pentru a permite accesul la învățătură nu doar a tinerilor din capitală, ci și a celor din ținuturile moldave. Lipsa cadrelor didactice a impus, într-o primă etapă, recrutarea ardelenilor școliți în țările Apusului. Criteriile de selecție, calitățile și certificările solicitate la angajarea profesorilor au fost definite pe parcurs, odată cu instituționalizarea corpului de inspecție școlară și a celui profesoral. La început, în primele decenii ale secolului al XIX-lea era suficient ca un profesor să fie școlit în străinătate, să stăpânească „limba moldovenească”, să aibă cunoștințe de istorie, geografie, aritmetică, să fie familiarizat cu metoda după care se preda la Iași și să urmeze întocmai instrucțiunile primite de la Epitropie și de la referendar.

După primele regulamente scolastice care au urmat Regulamentului Organic, constatăm multiplicarea preocupărilor privind pregătirea dascălilor. Referendarul Asachi a organizat cursuri în cadrul unei școli pregătitoare pentru cei care doreau să predea în cele șase ținuturi ale Moldovei. La rândul-i, Epitropia a trimis la studii în străinătate tineri stipendiști cu ajutorul căroră, la finalul instrucției acestora, urmau a fi formați și alți profesori pământenii. Formatori ai formatorilor, așadar. La acestea se adăugau instrucțiunile transmise periodic, revizia școlilor realizată de referendar și de inspectorii ținutali, aducerea de profesori străini din țările cu o bună reputație în domeniul instrucțiunii publice, implicarea dascălilor în alcătuirea de manuale școlare și alte auxiliare, avizate de Epitropie și de Comitetul Academic, precum și evaluarea activității profesorilor în lumina rezultatelor obținute de elevi la examenele publice.

Desființarea Epitropiei Învățăturilor Publice și a funcției referendarului a anunțat trecerea către o nouă filosofie instituțională, legiferată prin adoptarea *Așezământului* din 1851. Crearea Departamentului Cultului și al Învățăturii Publice a limitat semnificativ atribuțiile Sfatului Școlar și ale Inspectorului General al Școalelor, dar acest fapt nu a împiedicat progresul în domeniu, nici perfecționarea profesorilor. Era statuată ființarea cursurilor de pedagogie de jumătate de an, pentru băieții și fetele care intenționau să intre în rândul personalului didactic, dar se adăugau și îndatoriri suplimentare în activitatea profesorilor, care vizau predarea disciplinelor, comportamentul adecvat în raport cu instituțiile de resort (punctualitate în transmiterea notelor,

programei, a listei cu obiectele și lecțiile predate în vederea organizării examenelor).

În ceea ce-i privește pe inspectorii generali (Gheorghe Săulescu, August Treboniu Laurian, Teodor Veisa), pe locțiitorii acestora (de ex. Iosif Patriciu, Simion Bărnăuțiu) sau chiar pe inspectorii ținutali care au deținut vremelnic această funcție, cu toții au păstrat o legătură strânsă cu școala, chiar dacă, cel mai adesea, colaborarea cu profesorii a fost, mereu, una dificilă. De asemenea, circularele transmise profesorilor arată frecvența ridicată cu care aveau loc întâlnirile „colegiale” din cancelaria Inspecției, lucru care a contribuit, într-un anume fel, inclusiv la dezvoltarea profesională a corpului didactic.

Grija constantă pentru disciplina elevilor (dar și a profesorilor!), parcurgerea ritmică a materiei, pregătirea temeinică și perfecționarea metodei de predare, iată diverse aspecte pe care le regăsim în rapoartele redactate în urma reviziei școlilor și în adresele transmise Departamentului.

Reorganizarea școlilor după plecarea lui August Treboniu Laurian a coincis cu o subordonare excesivă a inspectorului general al școlilor, implicit cu o întărire a rolului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, care își va asuma treptat tot mai multe atribuții de conducere, organizare și coordonare a sistemului educativ. Nu e o surpriză, așadar, într-o perioadă de abruptă centralizare, că Legea instrucțiunii publice din anul 1864 a legiferat acest statut al Ministerului, lăsând revizorilor școlari puține atribuții în formarea profesorilor.

School Inspection and Teacher Training in Moldova in the First Half of the 19th Century (Summary)

Keywords: *Moldova, 19th century, education, teachers, school inspection*

During the first couple of decades of the 19th century, the intellectuals of Moldavia were deeply involved in the creation of politically and culturally modern institutions, following the occidental example. The field of education was one of the most willing to take part in the modernisation process, eager to keep up with the more-advanced states in the West. Therefore, it started to take shape through the appearance and evolution of the first school-inspection organisation, the Commission for Public Education (Epitropia Învățăturilor Publice) This study analyses the relationship between the school inspection – as a process and an

institution – and the training of the teachers, as it was in the beginning, given the poor research of this matter.

Expanding the number of schools in the Moldavia had been a prime concern of the Commission for Public Education (Epitropia Învățăturilor Publice) and of Gheorghe Asachi, which meant it was necessary to recruit more people. That being said, the criteria for recruitment were decided at once with the legalisation of the school inspection- and teaching body. The interest of hiring more teachers grew as the first rules were adopted: organising a training program for the soon-to-be professors and encouraging them to write schoolbooks, sending scholarship-students to study abroad, guidance from the Commission for Public Education and Gheorghe Asachi, and bringing in foreign teachers. All of these were ways to continuously prepare the human resource in Education.

The institutional transformations that the school inspection went through in the middle of the 19th century following the ruling in favour of the 1851 law [*Așezământul*] - hadn't slowed down the perfecting of the teachers. Other than the obligation to attend pedagogical training courses, what had also been beneficial to their development was the important role the general school inspectors played (Gheorghe Săulescu, August Treboniu Laurian, Teodor Veisa) and their substitutes (Iosif Patriciu, Simion Bărnuțiu). Even judging by their formal meetings and the school inspections, it was obvious that the care for discipline and quality in all things regarding the education field was a prime concern.

The role of the Ministry of Education (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice) continued to grow through the 1864 public instruction Law, as the general school inspection organisation was disbanded, which led to the irrefutable subordination of the new inspectors (revizori) who had their attributions limited.